

RETRIEVER

Utvalgte dokumenter

KLASSEKAMPEN Venstresidas dagsavis

Brotsverk utan straff

Klassekampen 2005-10-28

Av Alfred Fidjestøl alfred.fidjestol@klassekampen.no

Når noko er øydelagt, er det øydelagt. Det er det som er det forferdelege, seier Linn Ullmann om sin nye roman «Et velsignet barn».

Kor mykje ansvar har eit fjorten år gammalt barn for sine gjerningar? Korleis kan ein leve vidare som vaksen etter i barndomen å ha vore med å mobbe ein gutt inn i døden? Kan ein forsone seg med seg sjølv utan fyrst å erkjenne kva ein har gjort?

Dette er nokre av spørsmåla Linn Ullmann kastar på lesarane av sin siste roman, «Et velsignet barn». Tilsynelatande er boka ei klassisk romantisk oppvekstskildring frå ei svensk skjergardsøy, men den svenske sommarnostalgien vrengr seg raskt om til eit tragisk drama, der ein flokk ungar i den tvitydige gråsona mellom barndom og ungdom vert ansvarlege for eit bestialsk drap.

Eller er dei eigentleg det?

- Vel, dei er nok ikkje klar over rekkjevidda av det dei gjer, men dei er ikkje spedborn. Dei veit at dei burde handla annleis, dei er moralsk medvitne nok til å skjønne det, seier Ullmann.

Boka handlar om dei tre halvsøstre Erika, Laura og Molly som i barndomssomrane besøker sin felles far Isak Lövenstad på øya Hammarsö i Østersjøen. Boka vekslar mellom sommaren 1979 og eit notidsplan der jentene er på veg attende for å vitje sin gamle far.

Og reisa attende er samstundes ein halvhjarta freistnad på å forsone seg med det som er hendt.

- Som vaksne er dei spegelfigurar av det som skjedde i barndomen, og på sett og vis freistar dei å reparere. Det er freistnader på å forsone og å lime saman, men eg veit ikkje om det går an. Det pregar dei å ha vore vitne og medverkenda til noko så forferdeleg, dei lev med det resten av livet.

Dyssa ned

Korkje i 1979 eller på noko tidspunkt seinare vert skuldkjensla tematisert. Men stendig dukkar ho opp i handlingsmønstra deira; når Laura forsvarer ein outsider i burettslaget, når Erika kjenner seg nøydd til å plukke opp ein ung gutt langs vegkanten.

- Vi har lært at vi bør snakke om slike ting, men desse freistar å handle seg ut av skuldproblematikken?

- Ja, altså, eg har aldri vore nokon stor tilhengar av «snakke-om-alt»-kulturen, og eg trur alltid menneske medvite eller umedvite freistar å handle seg fri. Men eg veit ikkje om det går. Det er sjølv sagt alltid betre å handle godt enn vondt, men ofte kjem den svarte handa og tek ein til slutt uansett.

For ingenting kan under noko omstende verte godt att etter ei slik handling:

- Når noko er øydelagt, er det øydelagt. Det er det som er det forferdelege ved boka.

Og dei skuldige borna får aldri hjelp frå dei vaksne til å erkjenne og fortelje kva dei har gjort. Alt vert dyssa ned; faren Isak hysjer Erika i svevn idet ho gjerne vil innrømme kva ho har gjort:

- Det er ein samrøystes taus semje på heile øya om at alt skal dyssast ned og slik vert det heile dobbelt traumatisk. Ein oppfattar det som om mobbeofferet på ein eller annan måte er skuld i det sjølv - «det var noko med han». Slikt vert ofte sagt taust og kviskrande i ekstreme mobbehistorier.

Ei ur-øy

Mange moralfilosofar betraktar den menneskeleg moralen som ein sosial måte å tøyse den førsivilisatoriske tilstanden der alle var i kamp mot alle. Gjennom moralske kodar lærer vi oss å leve saman, vi får alle eit minimum av tryggleik, vi vert meir enn uføreseibare dyr.

I «Et velsignet barn» er denne sivilisatoriske overgangen framstilt som ein konkret overgang i ungdomstida, frå den tidlege ungdomen med stadig skiftande alliansar og der alle kan falle alle i ryggen, til dei gradvis skjønner at dei er moralsk ansvarlege for kvarandre og for sine handlingar:

- Ja, det er det eg ville ha fram ved å leggje handlinga til denne øya, det er ei slags ur-øy som ikkje finst i røynda. Alle kjem hit frå trygge sosialdemokratiske heimar i Stockholm, og reiser på ein måte attende til ei urtid. Òg landskapet speglar dette. Eg har prøvd å ha med denne dimensjonen, med det klassiske lagnadsdramaet på ur-øya bortanfor alle lover, samstundes som det er skrive inn i det svenske sosialdemokratiske folkhemmet på slutten av 70-talet.

For årstalet 1979 er slett ikkje tilfeldig:

- Det er ei veldig kjensle av slutt over det heile. Det er slutten på det glade 70-talet, dei skal inn i ein heilt annan epoke, og det er slutten på den tidlege ungdomstida.

Fiktiv plass

Øya Hammarsö er ei fiktiv øy. Det er nyttelaust arbeid å leite i atlaset. Men Ullmann har lånt og stole mykje frå sin eigen oppvekst, frå barndomssomrane i den svenske skjergarden. Faren i boka, Isak Lövenstad, er jamvel oppkalla etter barneskulen, Lövenstad skule, som Ullmann gjekk på i Noreg.

- Men eg har skrive ö med tødlar over, fniser Ullmann.

Men boka er òg spekka med klassiske førelegg. Ikkje minst er det mykje Shakespeare mellom linene:

- Eg har alltid vore oppteken av Caliban i Shakespeares «Stormen». Alle sparkar på han, men det er han som har alle dei vakraste passasjane om øya i stykket, det er han som lærer dei skipbrotne om alle øyas rikdomar. Han vert alltid lesen som ei naturkraft eller berre som vond, men det er han som har det vakraste språket i heile stykket.

Mobbeofferet Ragnar er skriven inn som Ullmanns Caliban, guten som vert hundsa for sin outsiderstatus, men som truleg skjønner meir av livet og øya enn dei meir umodne mobbarane.

Og i god shakespearesk ånd inneheld boka det obligatoriske «spelet i spelet», eit relativt mislukka sommarspel, skriven av den pretensiøse og sjølvopptekne Palle Quist. Det velsigna barnet Ragnars vesle rolle er som livets engel.

- Eg hadde bestemt meg for at eg skulle ha eit spel i spelet, det er heilt medvite. Og det var så kjekt å skrive nokre liner på svensk, med rim og haltande rytme, ler Ullmann.

Og måten hovudpersonen Erika sviktar Ragnar den lagnadstunge sommarkvelden, og syner mobben kvar Ragnar gøymer seg, er det Judas-dimensjonar over:

- Det er klart heilt frå tittelen og for så vidt gjennom heile boka at det ligg bibelske element her.

Botnlaust

Det finst nok av bøker og filmar som idylliserer dei varme og regnlause oppvekstsomrane. Men i Ullmanns roman skuggar det ekstreme ved den tidlege ungdomen over for idyllen:

- Alderen mellom 12 og 15 er ei ekstrem tid. Eg trur at ein som vaksen har fortrent ein del av det, det var så mykje som var hemmeleg og mørklagt, det var så mykje skammeleg, vidunderleg, rart og framand. Og det kan vere veldig raffinert alliansebygging som går føre seg i denne alderen, med vekslande alliansar og avstraffing av dei som fell utanfor.

- Og grensene mellom seksualitet, pornografi, vald, ømheit, begjær og avsky ligg veldig tett. Alt flyt over i kvarandre. Det er uvisst kor tid leiken opphøyrar å vere leik, kor tid han vert brutalitet.

Nokre av mobbescenene i boka vert skildra med eit intenst begjær. «Når de kommer til ham er de umettelige, ustoppelige, han er deres mest ønskede, den mest elskede,» heiter det midt i eit av dei kollektive overgrepa.

- Eg trur det ligg eit voldsamt begjær eller omvend begjær i forakt og hat generelt. Bare tenk på då vi såg flya på CNN den 11. september, då vi såg at det fyrst kom eitt fly, og så eitt til, og vi vart sitjande nærast å ynskje at det skulle kome fleire og fleire. Det kan vere eit heilt botnlaust begjær eller lengsel i hatet.